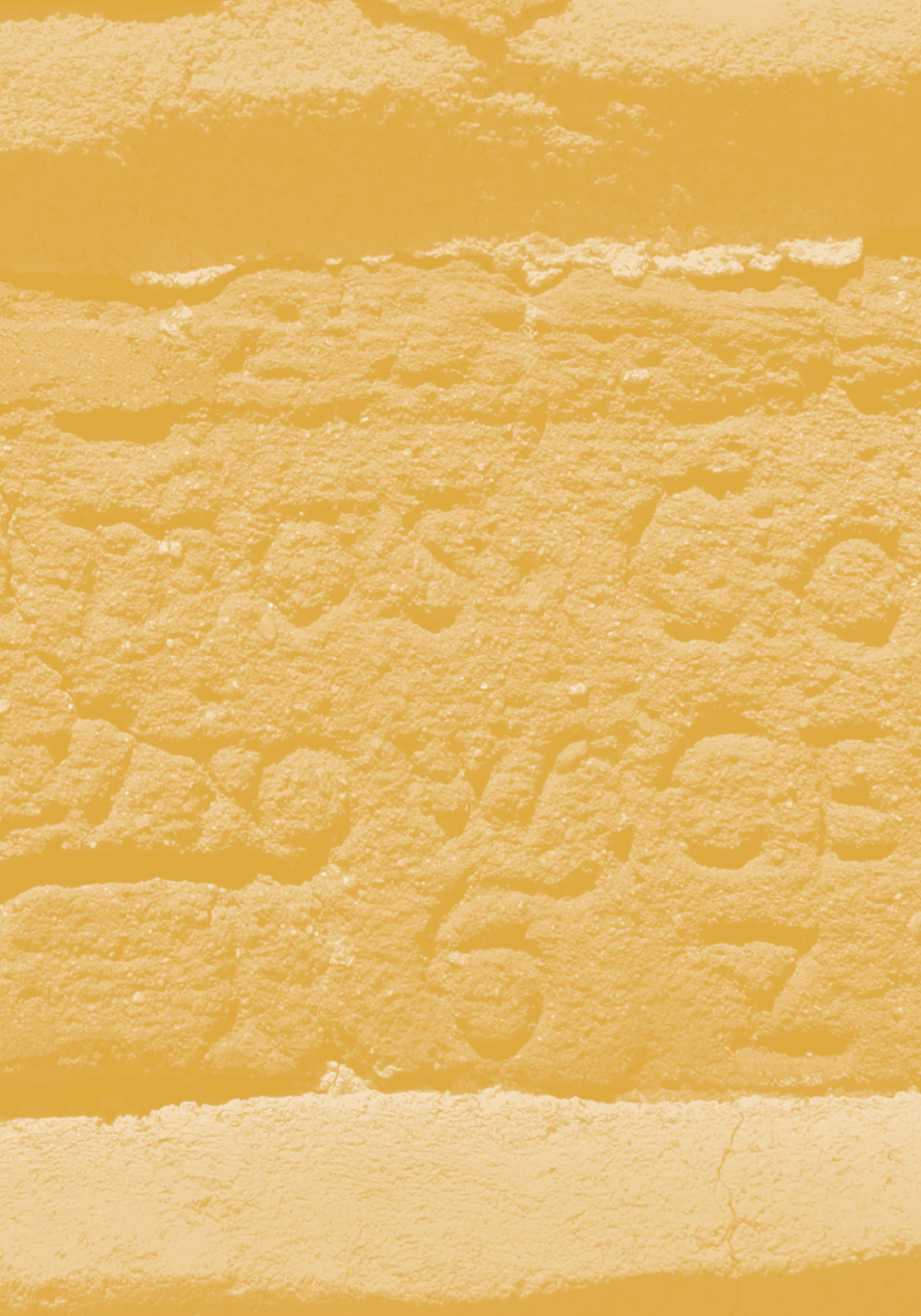


archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej



archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

redakcja

Kalina Skóra & Piotr Strzyż

Łódź 2025

Recenzenci

dr hab. Andrzej Janowski, prof. IAE PAN

prof. dr hab. Witold Świątosławski

Wydawnictwo

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Korekta językowa

Karolina Płoska

Korekta techniczna

Jolanta Dybała

Opracowanie graficzne i skład

Joanna Apanowicz

Zdjęcia na okładce i przekładkach

Inskrypcje na ścianach kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie, fot. Kalina Skóra

Wydane ze wsparciem

Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Oddział w Łodzi

© Copyright

Wydawca i Autorzy

Wszystkie prawa zastrzeżone

Adres redakcji

90-131 Łódź

ul. Narutowicza 65

ISBN

978-83-969429-8-2

Spis treści

- 7 _____ Słowo od redakcji
- 9 _____ **Monika Troszczyńska-Antosik**
Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna w Mierzynie w latach 1972–1976
- 25 _____ **Beata Sobko, Błażej Muzolf, Ireneusz Marchelak, Wojciech Siciński**
Zarys osadnictwa pradziejowego w rejonie Rozpry w świetle badań
i zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 37 _____ **Beata Sobko**
Zabytki krzemienne z Rozpry stan. 2, pow. piotrkowski w zbiorach Muzeum
Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 51 _____ **Magdalena Piotrowska**
Mierzyn, stan. 1, gm. Rozprza. Nowe materiały do poznania kultury
pomorskiej w Polsce Centralnej
- 63 _____ **Tomasz Kurasiński**
Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Lubieniu na tle obrzędowości
pogrzebowej centralnej Polski – specyfika i znaczenie
- 95 _____ **Iwona Nowak, Waldemar Stasiak**
Rozprza – badania Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
w latach 1963–1966

- 105 _____ **Jerzy Sikora, Piotr Kittel**
 Obraz pełen luk. Grodzisko w Rozprzy po ponad półwieczu badań
 archeologicznych
- 131 _____ **Alicja Szymczak, Jan Szymczak**
 Sprzedaż wójtostwa w Rozprzy w 1373 r. Wojciechowi Golonce. Nowe fakty
- 143 _____ **Kalina Skóra, Piotr Strzyż, Jan Szymczak**
 Bulla antypapieża Jana XXIII z siedziby rycerskiej w Mierzynie
- 165 _____ **Jacek Ziętek**
 Znaleziska monet z okolic Rozprzy i Mierzyna
- 177 _____ **Alicja Piotrowska**
 Wryte przez wieki, czytane przez antropologa – inskrypcje na ścianach
 kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie
- 191 _____ **Maria Baranowska**
 Wybrane rody chłopskie parafii Mierzyn i Rozprza w świetle ksiąg
 metrykalnych i innych źródeł
- 205 _____ **Sebastian Latocha**
 Przystanek Rozprza na Drodze Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej.
 Przyczynek do mikrohistorii małej stacji kolejowej
- 219 _____ **Afiliacje**

Bulla antypapieża Jana XXIII z siedziby rycerskiej w Mierzynie

Bull of Antipope John XXIII from
the knight's manor house in Mierzyn

Abstract: In 2021, during excavations of the knight's manor house in Mierzyn, which belonged to the Nagodzice family, a lead bull of the antipope John XXIII (1410–1415) was found. The seal was discovered in the area of the economic hinterland, a few hundred meters south of the stronghold. The article discusses the object in relation to other finds of this kind and in the context of the history of the medieval knight's seat in Mierzyn.

Keywords: bull, antipope John XXIII, Mierzyn, the Nagodzice family, knight's seat, 14th–15th century, motte-and-bailey castle

Wprowadzenie

Mierzyn to nieduża wieś położona w centralnej Polsce, około 6 km na południe od Rozprz, w powiecie piotrkowskim. Gminna Rozprza, obecnie przywrócona w pracach miejskich w 2023 r., w średniowieczu stanowiła centrum kasztelanii z rozbudowanym grodem, którego istnienie poświadczają źródła, m.in. z 1065 i 1136 r.¹ W późnym średniowieczu obiekt ten przekształcono w siedzibę rycerską². Także w Mierzynie znajdują się pozostałości średniowiecznej siedziby rycerskiej na kopcu. Nasyp jest wciąż dobrze zachowany i wyraźnie rysuje się wśród okolicznych łąk (Ryc. 1).

1 Szersza, angielskojęzyczna wersja niniejszego tekstu ukazała się w 2022 r., por. Skóra *et al.* 2022. Zdecydowaliśmy o umieszczeniu w tomie tego skróconego, ale zaktualizowanego artykułu z potrzeby popularyzacji historii lokalnej.

2 Szyska 2007a, 61–62; Sikora *et al.* 2017, 160. Na temat wójtostwa w Rozprze por. także artykuł Alicji i Jana Szymczaków w tym tomie.



Ryc. 1. Widok na grodzisko w Mierzynie, 2024 r. Fot. P. Strzyż.

Mierzyn w średniowieczu

Mierzyn prawdopodobnie po raz pierwszy pojawia się w źródłach jako osada należąca do dóbr książęcych w dokumencie wystawionym *in Mirano* w 1248 r. przez księcia kujawskiego Konrada Konradowica. Analiza zapisu wskazuje na położenie miejscowości w ziemi sieradzkiej, względnie łęczyckiej, gdyż z tego terenu w znacznej części wywodzili się świadkowie omawianego dokumentu³. Na podstawie tej lakonicznej informacji nie można jednak stwierdzić, czy już wówczas we wsi był ulokowany dwór lub stacja książęca.

Następna – już pewna – wzmianka pochodzi z 1306 r. Ówczesnymi właścicielami wsi byli Mierscy/Mirscy h. Jelita o zawołaniu: Jelita, Nagody. Świadczy o tym dokument wystawiony przez Władysława Łokietka, w którym jednym ze świadków był *Clementis de Mirsin*. Istotny jest też zapis z 1342 r., który potwierdza, iż Dziwisz z Mierzyna przejął od klasztoru cysterskiego w Sulejowie wieś Piotrów w ziemi łęczyckiej, za co przekazał klasztorowi dwa łany położone w Milejowie⁴. Kolejnym z właścicieli Mierzyna był Jarosław herbu Nagody – piszący się także z Wardzyna – znany źródłowo od 1388 r., który po 1390 r., a przed 1394 r. został

3 Szyszka 2007b, 39. W dawniejszej literaturze można też spotkać informację, iż chodzi o wieś Murzyno na Kujawach, por. Zajączkowski, Zajączkowski 1966, 199.

4 Por. Szyszka 2007b, 39–41.

stolnikiem sieradzkim, a w latach 1394–1400 był cześnikiem sieradzkim. Zmarł zapewne wkrótce po tej dacie, gdyż jego następca na tym urzędzie, a mianowicie Piotr z Widawy, znany jest od 4 kwietnia 1402 r.⁵ Młodsze informacje dotyczące podziałów własnościowych wsi pochodzą z 1447 i 1452 r. i poświadczają funkcjonowanie w Mierzynie fortalicji (*fortalicium*)⁶. A zatem wiodący trop osobowy w sprawie znalezionej w Mierzynie bulli Jana XXIII ze względów chronologicznych dotyczy syna właściciela tej włości, czyli Tomasza, łowczego sieradzkiego w latach 1411–1452, który może już w 1410 r. przejął ten urząd po Zbigniewie Bąku z pobliskiej Bąkowej Góry herbu Zadora⁷.

Począwszy od 1344 r., w związku z wytyczeniem przez króla Kazimierza Wielkiego nowego szlaku handlowego – drogi toruńsko-kra-kowskiej – Mierzyn znalazł się przy jednym z głównych traktów Królestwa Polskiego. Przebiegał on od Torunia przez Brześć Kujawski, Łęczycę, Zgierz, Rzgów, Tuszyń, Sroch, Rękoraj do Piotrkowa, a dalej przez Rozprzę i właśnie Mierzyn oraz pobliską Trzepnicę, Korytno do Przedborza, a następnie przez Kurzelów, Małogoszcz, Jędrzejów i Miechów do Krakowa⁸. Dzięki takiemu położeniu wiele z wymienionych miejscowości od połowy XIV w. zyskało impuls dla swojego dalszego rozwoju.

Istotnym punktem topografii Mierzyna jest murowany kościół pw. św. Mikołaja i Najświętszej Marii Panny, po raz pierwszy wymieniony w źródłach w 1435 r. W średniowieczu budowla składała się jedynie z prezbiterium, w którego wnętrzu zachowały się pierwotne sklepienia w układzie zbliżonym do krzyżowo-żebrowych ze zwornikami, ozdobionymi herbem Jelita. Kościół ten stanowił centrum parafii, istniejącej dowodnie już



Ryc. 2. Nagrobek Mikołaja z Ciechanowic z pierwszej połowy XVI w. z kościoła w Mierzynie.
Fot. P. Strzyż.

5 Zajączkowski, Zajączkowski 1966, 199; *Urzędnicy* 1985, 102, B 61, 62; 126, B 265; 175; Szymczakowa 1998, 26, 246–247.

6 Gieysztor 1963, 222, przypis 63; Nowak, Szymczak 1993, 86; Kajzer 2004, 225–226.

7 *Urzędnicy* 1985, 110, B 124; 177, 116, 159, 175.

8 Samsonowicz 1973, 702–703, Mapa 3; Augustyniak 2014, 344.

od 1399 r. – znany jest już wówczas pleban Mathias z Mierzyna⁹, ale zapewne założonej wcześniej. Pierwotnie jej proboszcz urzędował w kościele drewnianym, który zastąpiono obiektem murowanym. Dopiero w późniejszym okresie, około roku 1600, do istniejącego prezbiterium dobudowano nawę główną. Z kolei w drugiej ćwierci XIX stulecia dostawiono wieżę, która została podwyższona w początkach XX w.¹⁰ W świątyni do dziś zachował się nagrobek Mikołaja z Cieszanowic z pierwszej połowy XVI w.¹¹ (Ryc. 2), obecnie umieszczony w wyłączonej z użytkowania kruchcie. Jego silnie starta powierzchnia pozwala sądzić, iż pierwotnie był on wmurowany w posadzkę kościoła. W świetle powyższych informacji nie budzi wątpliwości współistnienie w tym samym czasie, w XV stuleciu, siedziby rycerskiej i kościoła.

Badania archeologiczne siedziby rycerskiej w Mierzynie i odkrycie bulli Jana XXIII

Bullę odkryto podczas prac archeologicznych prowadzonych w 2022 r. przez Instytut Archeologii UŁ oraz Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek w Łodzi¹² na niebadanym wcześniej grodzisku stożkowatym – siedzibie rycerskiej – ulokowanym wśród łąk. Obecnie jest to wysoki na ponad 5 m kopiec, o średnicy u podstawy około 40 m i średnicy plateau około 20 m (Ryc. 3–4). Obiekt ten był pierwotnie siedzibą rodu Nagodziców we wsi Mierzyn. Został on zinwentaryzowany jako „grodzisko” po raz pierwszy przez Romana Jakimowicza podczas badań powierzchniowych w 1926 r.¹³ Wstępnej weryfikacji założenia w terenie dokonał w 1946 r. Marian Gozdowski z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, określając jego chronologię na XII–XIII w. Następnie Mierzyn został ujęty w katalogu grodzisk Polski Centralnej opublikowanym przez Janinę Kamińską w latach pięćdziesiątych XX w. Informowała ona też o tym, iż kopiec został częściowo rozwieziony przez okolicznych rolników, co miało być podyktowane chęcią zasypania fos i tym samym powiększenia areалу pod uprawy¹⁴.

Pierwsze systematyczne badania archeologiczne miały miejsce w 2021 r. Na szczycie kopca, nieco bliżej jego północnej strony (Ryc. 5), odsłonięto pozostałości

⁹ Zajączkowski, Zajączkowski 1966, 199; Baranowska 2018, 8, 12.

¹⁰ *Liber Beneficiorum* 1881, 192; *Katalog* 1953, 10–11; Szukała 1997, 19.

¹¹ *Katalog* 1953, 11; *Corpus* 1993, 150.

¹² W badaniach wzięli udział członkowie Piotrkowskiego Stowarzyszenia Historyczno-Eksploracyjnego Bugaj.

¹³ Jakimowicz 1929, 273.

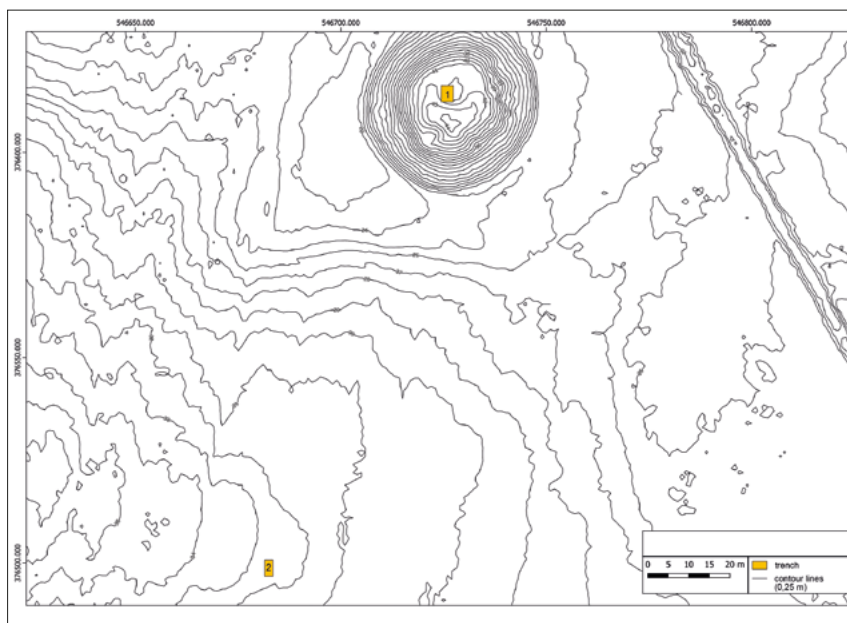
¹⁴ Kamińska 1953, 95.



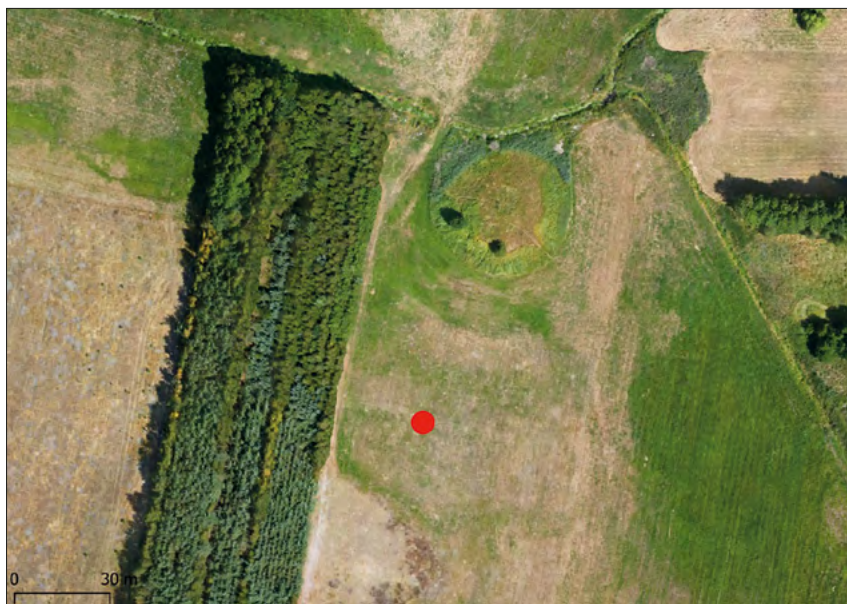
Ryc. 3. Widok na grodzisko w Mierzynie od SW, 2024 r. Fot. J. Strzyż.



Ryc. 4. Widok grodziska w Mierzynie od NW. Fot. K. Skóra.



Ryc. 5. Mapa sytuacyjno-wysokościowa grodziska w Mierzynie z zaznaczeniem wykopów archeologicznych. Oprac. J. Sikora, P. Strzyż.



Ryc. 6. Widok na grodzisko w Mierzynie i jego zaplecze gospodarcze z zaznaczeniem miejsca znalezienia bulli, 2022 r. Foto: J. Sikora.

fundamentu wieży mieszkalno-obronnej, wykonanego z gładów narzutowych i spójonej gliny. Na podstawie materiału ruchomego czas użytkowania siedziby określono na drugą połowę XIV i XV w. W toku są badania radiowęglowe i dendrochronologiczne, które pozwolą doprecyzować ramy chronologiczne funkcjonowania obiektu¹⁵.

W sezonie w 2022 r. skupiono się przede wszystkim na badaniach powierzchniowych oraz poszukiwaniach z zastosowaniem detektorów metali prowadzonych na łakach okalających grodzisko od południa i zachodu oraz w mniejszym zakresie od północy (Ryc. 6). To miało pomóc ustalić lokalizację części gospodarczej, tj. podgrodzia, które funkcjonowało zapewne na południe od grodu. Podjęte poszukiwania miały również doprowadzić do odnalezienia przedmiotów, które wtórnie mogły znaleźć się na okolicznych użytkach rolnych w wyniku dwóch akcji niwelowania nasypu przez rolników (pierwsza próba przed 1939 r., następna w latach sześćdziesiątych XX w.). Wyraźną koncentrację zabytków średniowiecznych ujawniono na niewielkim wyniesieniu terenu położonym na południe od gródka. Istotnymi znaleziskami są dwie srebrne monety – grosz Jana Luksemburskiego z lat około 1310–1345 oraz półgrosz Aleksandra Jagiellończyka z lat 1501–1506¹⁶, części stroju w postaci skuwki od pasa z ornamentem roślinnym czy dość liczne elementy uzbrojenia i wyposażenia mieszkalnego. Przedmioty te dobrze wpisują się w ramy chronologiczne obiektu, ustalone podczas badań w 2021 r.

Jednak najbardziej znaczące, bo stanowiące świadectwo kontaktów ponadregionalnych Mierzyna, okazało się odkrycie ołowianej bulli. Znaleziono ją około 100 m na południe od grodziska w warstwie humusu, na skraju zaplecza gospodarczego, wstępnie identyfikowanego na podstawie skaningu laserowego oraz fotografii lotniczej (Ryc. 6).

Opis bulli

Ołowiana pieczęć papieska – bulla – z Mierzyna zachowana jest w całości. Wyobrażenia na rewersie i awersie są w pełni czytelne (Ryc. 7). Przedmiot ma kształt lekko owalnego krążka o wymiarach 36×38 mm, 4,5–5,5 mm grubości i 43 g wagi. Projekt bulli jest całkowicie konwencjonalny, a o jej identyfikacji świadczy inskrypcja na rewersie ołowianej pieczęci: IOHAN|NES: P̄P̄: | XXIII., czyli IOHANNES P(A)P(A) XXIII. Nad PP znajdują się dwie litery omega, Ω, oznaczające wieczność. Natomiast na awersie – zgodnie z zasadami kancelarii papieskiej od pontyfikatu Paschalisa II (1099–1138) – pod inskrypcją z imieniem papieża z jego liczbą

15 W ramach projektu naukowego „Fortalicium Mirsin – interdyscyplinarne badania siedziby rycerskiej w Mierzynie, gm. Rozprza”, przyznanego w konkursie IDUB – Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza i realizowanego w Instytucie Archeologii UŁ w latach 2023–2024.

16 Por. artykuł Jacka Ziętka w tym tomie.

porządkową znajdują się wykonane metodą punktowania podobizny głów/twarzy dwóch Apostołów: św. Pawła = S[ANCTUS] PA[ULUS] i św. Piotra = S[ANCTUS] PE[TRUS] – w takiej właśnie kolejności. Między ich głowami jest wyobrażenie krzyża, ku któremu skierowane są oczy obu Apostołów. Ta forma bulli papieskich utrzymała się do dziś¹⁷.



Ryc. 7. Bulla Jana XIII, a – rewers, b – awers. Fot. K. Skóra.

Badania składu chemicznego wykazały, iż bullę z Mierzyna wykonano z niemal czystego ołowiu (Pb)¹⁸. Od strony awersu było to 98,7%, zaś na rewersie – 98,8%. Odnotowano także niewielki udział żelaza (Fe) na poziomie około 1% oraz śladowe ilości cyrkonu (Zr) i tytanu (Ti) (poniżej 0,1%). Wymieniony udział żelaza może wynikać z zalegania przedmiotu w żelazistym podłożu łąki na podgrodziu. Pozostałe pierwiastki, czyli cyrkon i tytan, to dodatki składowe wchodzące w skład rudy.

Bulle były to ołowiane pieczęcie, wybijane za pomocą stempla, które dołączano do różnych dokumentów opuszczających kancelarię papieską. Ich geneza wiązana jest z terenami Bizancjum oraz strefą ich wpływów. Od około połowy VI stulecia zaczęła je stosować również kancelaria papieska, a najstarszym zachowanym okazem jest pieczęć papieża Jana III (561–574). Do około połowy XI w. treść przedstawień na bullach nie podlegała ścisłym regułom. Z czasem jednak zestandaryzowała się i od pontyfikatu Paschalisa II (1099–1118) ustalili się kanon symboli¹⁹. Mała modyfikacja wizerunku datuje się na rok 1480²⁰, zaś wcześniej,

17 Wójcik 1976, szp. 1192–1193; Szymański 2001, 474; Giergiel *et al.* 2015, 26.

18 Badania zostały przeprowadzone w Muzeum Śląskim w Katowicach na spektrometrze Tracer, model 5 przez mgr. Jacka Soide, któremu niniejszym składamy podziękowania.

19 Por. Misiuk 2013, 157–158; Giergiel *et al.* 2015, 26; Bartels 2017, 317.

20 Bartels 2017, 317.

bo około 1430 r., zmienił się też krój czcionki z majuskuły na kapitalę monumentalną²¹. Od tego czasu do każdego formalnego pisma lub dekretu dołączano ołowianą pieczęć jako znak autentyczności. Z jednej strony zawiera ona imię papieża, a z drugiej – wizerunki świętych Piotra i Pawła, od których otrzymuje on swoją władzę. Bulle pochodzące z kontekstów archeologicznych nie mają już zwykle nici jedwabnej lub sznurka, które mogłyby pozwolić poznać rangę listu, stanowiącego oficjalny dokument kancelarii. Przeważnie pieczęcie te wykonywano z ołowiu. Niezwykle rzadkie są bulle z kruszców – te znane są tylko z archiwów. Zachowywano je ze względu na wartość surowca, nawet gdy sam dokument i przywieszona do niego pieczęć były już nieaktualne.

Antypapież Jan XXIII i jego kontakty z Królestwem Polskim

Antypapież Jan XXIII (ok. 1370–1419) był jedną z głównych osobowości wielkiej schizmy zachodniej w Kościele katolickim, trwającej od śmierci ostatniego papieża z Awinionu, Grzegorza XI. Czas jego pontyfikatu zamyka się w datach 17 maja 1410 – 29 maja 1415 r. Urodził się jako Baldassare Cossa w rodzinie neapolitańskich arystokratów. Zanim wstąpił na ścieżkę kariery duchownej realizował się w sferze militarnej, jako dowódca najemnych oddziałów wojskowych. W 1396 r. został archidiaconem Bolonii, a w 1402 r. kardynałem diakonem św. Eustachego, następnie legatem Bolonii i Romanii. W opozycji do zamiarów papieża Grzegorza XII udał się do Pizy, gdzie wezwał do zwołania soboru kończącego schizmę. W dużym stopniu przyczynił się do wyboru antypapieża Aleksandra V (1409–1410). Po jego śmierci został wybrany w Bolonii na jego następcę. Przyjął on imię Jan XXIII. Jan XXIII był uważany za prawowitego następcę Piotra do czasu, kiedy Angelo Roncalli (1958–1963) postanowił nazwać się Janem XXIII, przesuwając swego imiennika w szeregi antypapieży. Legalność pierwszego Jana XXIII, choć kwestionowana, przez pięć wieków nie została faktycznie wyartykułowana²².

Wśród najważniejszych decyzji Jana XXIII, także tych o oddziaływaniu politycznym, należy wymienić ekskomunikowanie w 1412 r. czeskiego reformatora Jana Husa (ok. 1369–1415), co przyczyniło się do późniejszego wybuchu rewolucji husyckiej, oraz zwołanie soboru w Konstancji w 1414 r., który miał przywrócić Kościołowi jedność. To podczas tego soboru zapadła decyzja o odsunięciu Jana XXIII od władzy. Procesowi towarzyszyły liczne niewybredne oskarżenia go o wysoce niemoralne prowadzenie się²³. Wykorzystując protekcję Fryderyka IV

²¹ Por. Misiuk 2013, 158.

²² Prignano 2019, 9.

²³ Prignano 2019, 313.



Ryc. 8. Wypadek Jana XXIII podczas drogi na sobór w Konstancji. Źródło: Ulrich Richental, *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418*, fol. 9. Około 1464 r.



Ryc. 9. Miniatura przedstawiająca Jana XXIII uciekającego z soboru w Konstancji w towarzystwie Fryderyka IV Habsburskiego. Źródło: Diebold Schilling, *Amtliche Berner Chronik*, około 1478–1483. Berno, Burgerbibliothek, fol. CLXVIIv.

Habsburga, z procesu postanowił uciec (ryc. 8-9). Ujęto go jednak i osadzono w Radolfzell nad Jeziorem Bodeńskim²⁴. Kilka lat później, w 1419 r., zmarł jako kardynał-biskup Tusculum, pogodzony z papieżem Marcinem V²⁵.

Nie wszystkie państwa europejskie uznawały Jana XXIII za prawowitego zwierzchnika stolicy apostolskiej. Jego zwierzchnictwo nad Kościołem katolickim aprobowало m.in. Królestwo Czech, zakon krzyżacki, Anglia, Francja i niektóre kraje Rzeszy Niemieckiej²⁶. Polska uznała go oficjalnie w 1411 r. Jan XXIII wydał wiele dokumentów dla Królestwa Polskiego: ponad 230 regestów, które znajdują się w *Bullarium Poloniae* i *Repertorium Germanicum*²⁷. Informacje o dokumentach papieskich pochodzą także z innych źródeł – archiwów państwowych i kościelnych²⁸.

Bulla z Mierzyna jako świadectwo kontaktów regionalnych i ponadregionalnych

Omawiana bulla z Mierzyna znaleziona została w kontekście pozwalającym na szerszą analizę – odkryto ją w odległości około 100 m na południe od grodziska oraz około 400 m na południe od kościoła parafialnego (Ryc. 6). Intrygujące są okoliczności, w efekcie których znalazła się w ziemi, co wiąże się także z pytaniem, kto był adresatem listu.

Do rozważenia jest założenie, iż pieczęć pierwotnie mogła znajdować się wśród dokumentów przechowywanych w kancelarii parafialnej, a z niej, np. podczas prac remontowych, została usunięta wraz z innymi niepotrzebnymi przedmiotami na okoliczne pola. Równie dobrze bulla, uprzednio przechowywana w kościele, po pewnym czasie mogła trafić do pobliskiej siedziby Nagodziców. Z niej mogła dostać się na pole podczas prób plantowania kopca ziemnego lub zostać zagubiona przypadkowo podczas transportu w inne miejsce. Kancelarię parafialną i siedzibę Nagodziców łączy osoba Jana Mierskiego, który był proboszczem w Mierzynie i jednocześnie właścicielem dóbr we wsi. Wymienia go *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego w 1521 r. Jan Mierski pełnił też ówczesnie (wymieniony w 1519 r.) urząd podczaszego sieradzkiego²⁹. Zatem mogłaby być to osoba, która dokonała przeniesienia dokumentów z kościoła do dworu na kopcu. Oczywiście

24 Albert 1898, 402–403; Brandmüller 1991, 226–235, 292–293; Prignano 2019, 462.

25 Prignano 2019.

26 Giergiel *et al.* 2015, 29.

27 *Bullarium Poloniae* 1988, nr 1243–1479; *Repertorium Germanicum* 1935.

28 Por. Giergiel *et al.* 2015, 30–31.

29 *Liber Beneficiorum* 1881, 192; Baranowska 2018, 16.

nie można wykluczyć, że do takiej translokacji doszło już w XV stuleciu za kadencji wcześniejszego proboszcza.

Kolejna możliwość, która wydaje nam się mniej prawdopodobna, to zagubienie bulli w niewyjaśnionych okolicznościach podczas transportu dokumentu do nieznanego z imienia odbiorcy. Okoliczność uprawdopodobniałoby położenie Mierzyna przy trakcie prowadzącym z Torunia do Krakowa, który w tej okolicy biegł od Rozprzys w kierunku Cieszanowic, przechodząc właśnie na południe od wsi. Czy mogła być zagubiona przez kolektora papieskiego na drodze wiodącej od południa do Mierzyna, trudno ocenić, jednak musiałyby być to wyjątkowy zbieg okoliczności.

Warto w tym miejsc dodać, że bulle odkrywane są nie tylko w ośrodkach miejskich, ale również dość często pośród pól, na które – jak się zakłada – trafiły razem z odpadkami. Ale taka interpretacja ma sens jedynie w przypadku lokalizacji podmiejskich³⁰. Mamy wszakże przykłady innego ich wtórnego użytkowania – przystosowania do funkcji przęślika poprzez wycięcie otworu w środku, co było wyjątkowo proste do wykonania, a jednocześnie pozwalało nadać im charakter symboliczny. Wykonywano z nich także amulety, robiąc otwór do zawieszenia, czy odważniki poprzez pocięcie przedmiotu na mniejsze części³¹. Wreszcie w przypadku znalezisk pochodzących z pól rozważana jest też funkcja agrarno-apotropaiczna, w której bulla jest elementem późnośredniowiecznej tradycji wotywniej. Zakłada się, że przedmioty celowo zakopywano z intencją dobrych zbiorów³². Mogły być one nawet sprzedawane lub darowane przez miejscowych duchownych rolnikom³³. Przejawem ludowych zabiegów mających wpłynąć na urodzaj miało być też zakopywanie srebrnych monet, dewocjonaliów³⁴.

Znaleziska bulli Jana XXIII z terenu Polski i z Europy

Bulla Jana XXIII z Mierzyna nie jest jedynym zabytkiem tego rodzaju pochodzącym z ziem polskich. Jest to jednak dopiero drugi egzemplarz, który odkryto w kontekście archeologicznym. Pierwszy to znaleziona w 2014 r. połowa bulli

³⁰ Bartels 2017, 323–325.

³¹ Por. Standley 2016, 284–285. Przęślikami zostały: bulla Innocentego VI (1352–1362), Jana XXIII, znaleziona w Brompton on Swale (North Yorkshire) oraz Innocentego IV (1243–1254) znaleziona w Dunkeld.

³² Verspay 2013, 42–44, 64.

³³ Bartels 2017, 329.

³⁴ Verspay 2013, 42–44, 64.

z Brzezia koło Opatowa³⁵. Na terenie Polski znacznie liczniejsza kolekcja bulli antypapieża Jana XXIII to pieczęcie przywieszane do dokumentów i przechowywane w archiwach. Takich dokumentów zachowało się około dwudziestu³⁶. Najliczniejszy zbiór znajduje się w zbiorach Fundacji XX Czartoryskich przy Muzeum Narodowym w Krakowie. Z przechowywanych sześciu dokumentów aż cztery mają zachowane ołowiane bulle – w idealnym stanie jest np. pieczęć przywieszona do aktu ogłaszającego w 1415 r. króla Władysława Jagiełłę generalnym wikariuszem dla Wielkiego Nowogrodu i Pskowa³⁷ (Ryc. 10). Interesujące jest pewne zróżnicowanie materiału, na którym owe odciski przywieszono. Zwykle jest to nić jedwabna w barwach czerwonej i złotej/żółtej (nr kat. 307, 309), rzadziej zaś sznur konopny (nr kat. 308)³⁸. Bulle na przywieszce z czerwono-żółtego/złotego jedwabiu można również odnaleźć m.in. w archiwach: katedry św. Wacława w Krakowie³⁹, Uniwersytetu Krakowskiego⁴⁰, AGAD w Warszawie (nr inw. 2481)⁴¹ oraz w Klasztorze w Mogile koło Krakowa⁴². Z kolei konopne sznury odnotowujemy jeszcze, prócz kolekcji Czartoryskich, m.in. w dokumentach z archiwum katedry kapituły poznańskiej i kapituły archidiecezji gnieźnieńskiej (nr 333)⁴³, AGAD (nr inw. 2472, 4395, 4396)⁴⁴ oraz Klasztoru Bożego Ciała w Krakowie (nr A. 35)⁴⁵. Rodzaj zastosowanej tekstylnej zawieszki miał bezpośredni związek z rangą wystawianego dokumentu – od XIII stulecia sznur jedwabny (barwiony) oznaczał dokument z uprawnieniami, natomiast sznur konopny – z nakazami⁴⁶.

35 Na jej temat szczegółowo Giergiel *et al.* 2015.

36 Giergiel *et al.* 2015, 30. W zbiorze tym około połowa z nich nie ma już dziś zachowanych pieczęci lub zachowała się jedynie przywieszka do nich.

37 Falkowski *et al.* (red.) 2006, 93–94, nr kat. 14; Giergiel *et al.* 2015, 27–28, ryc. 2.

38 *Codex epistolaris* 1891, nr 40, 50, 55, 57–59, s. 47–48, 56–57, 63–64, 67–71.

39 *Kodeks dyplomatyczny katedry* 1883, nr 557, s. 396–398, bulla z 17 stycznia 1415 r. wystawiona w Konstancji.

40 *Codex diplomaticus* 1870, nr 47, s. 87–91, bulla z 28 czerwca 1410 r. wystawiona w Bolonii.

41 *Zbiór* 1965, nr 197, bulla wystawiona 28 września 1411 r. w Rzymie, por. także http://agad.gov.pl/inwentarze/preg_work.xml, dostęp on-line 05.08.2022.

42 *Diplomata* 1865, nr 119, s. 100–101.

43 *KDW* 1908, nr 230, 240, bulle z 20 kwietnia oraz 28 czerwca 1414 r. wystawione w Bolonii.

44 *Zbiór* 1965, nr 184, 205, bulle wystawione kolejno: 22 czerwca 1410 r. w Bolonii, 22 września 1411 r. w Rzymie oraz 15 stycznia 1414 r. w Mantui, por. także http://agad.gov.pl/inwentarze/preg_work.xml, dostęp on-line 05.08.2022.

45 *Zbiór* 1965, nr 191, bulla wystawiona 12 maja 1411 r. w Rzymie.

46 Falkowski *et al.* (red.) 2006, 198.

Tab. 1. Bulle antypapieża Jana XXIII. Wybór znalezisk z kontekstów archeologicznych.

Miejscowość	Stan zachowania	Średnica [mm]	Grubość	Waga	Kontekst	Literatura
Polska						
Mierzyn	Cała	36–38	4,5–5,5	43	Siedziba rycerska, podgrodzie. Wykrywacz metali	Skóra <i>et al.</i> 2022.
Brzezie	Połowa	37	5	–	Folwark i dwór. Wykrywacz metali	Giergiel <i>et al.</i> 2015.
Francja						
Saint-Omer, Saint-Bertin Abbey	–	–	–	–	Opactwo, wewnątrz kościoła. Prawdopodobnie z grobu	Dąbrowska-Zawadzka, Comte 1995, 209; De Laplane 1846, 280.
Évron, Opactwo benedyktyńskie Notre-Dame	–	–	–	–	Opactwo, pochówek w krypcie pod chórem, bulla przy prawej ręce na wysokości klatki piersiowej. Simon de Boiscornu, opat Évron (zm. 1416 ?)	Aubin 1988, 160–162; Dąbrowska-Zawadzka, Comte 1995, annexe; Sanke 2009.
Anglia						
Shimpling (Suffolk country) Unique ID: SF-24E3BA	Cała	34,5×35,9	5,7	49,6	Wykrywacz metali, 2019	http://finds.org.uk
Epsom and Ewell (Surrey County) Unique ID: SUR-91AB24)	Cała	39,3	–	50,3	Wykrywacz metali, 2016	Christie <i>et al.</i> 2017, 411, fig. 4d. https://finds.org.uk
Teffont Parish (Wiltshire County) Unique ID: WILT-5D31FF	Cała	38,6	–	47,3	Wykrywacz metali, 2015	https://finds.org.uk
Brailles Parish (Warwickshire Count) Unique ID: WAW-058B25	Cała, powierzchnia zniszczona	38,6	5,7	51,1	Wykrywacz metali, 2012	http://finds.org.uk
Bardney Parish (Lincolnshire County) Unique ID: NCL-47CBF6	Połowa	36,2×19	6,3	24,8	Wykrywacz metali, 2010	http://finds.org.uk
Brompton-on-Swale (North Yorkshire County) Unique ID: SWYOR-F52016	Cała z otworem w środku – przekształcona w przęślik	36,2	6,9	43,97	Wykrywacz metali, 2009	Downes 2009. https://finds.org.uk
Suffolk Stowmarket, Suffolk County Unique ID: SF6390	Cała, zniszczona powierzchnia	36,5	5	45,29	Wykrywacz metali, 2001	http://finds.org.uk
Egzemplarz w posiadaniu British Library: W de G Birch 1900	–	–	–	–	–	Catalogue of Seals in the Dept of Manuscripts in the British Museum [now B. Library] t. VI, BM, London, 290–1 no 21, 919.
Niemcy						
Konstancja	Cała	Okolo 40	–	–	Wykrywacz metali, 2018	www.suedkurier.de

Znaleziska bulli z ziem polskich

Liczba archeologicznych znalezisk bulli w Polsce sukcesywnie wzrasta w związku z upowszechnieniem się stosowania wykrywaczy metali w poszukiwaniach. W Anglii, gdzie użycie detektora pod względem prawnym wygląda odmiennie niż w Polsce, znalezisk tego rodzaju jest najwięcej. W bazie Portable Antiquities Scheme znajduje się aż 518 bulli papieskich. Podobnie kwestia wygląda np. w Holandii, skąd znanych jest 40 tego rodzaju zabytków⁴⁷. Znacząca jest też lista bulli odkrytych w pochówkach biskupów, opatów oraz osób świeckich z kręgu elit, przede wszystkim z Anglii, Francji oraz Danii⁴⁸.

Archeologiczne znaleziska średniowiecznych bulli do niedawna należały do odkryć bardzo rzadkich. Jeszcze w 2013 r. Zdzisław Misiuk oraz w 2015 r. Tomasz Giergiel z zespołem, publikując odkrycia z Kunowic, pow. słubicki oraz z Brzezia, pow. opatowski, wymieniali tylko osiem okazów⁴⁹. Były to m.in. trzy pieczęcie odkryte w Krakowie⁵⁰ oraz dwie kolejne w Poznaniu na Ostrowie Tumskim, pochodzące z sąsiedztwa katedry⁵¹. Pojedyncze zabytki znano z wykopalisk na Starym Mieście w Gdańsku⁵², z klasztoru cystersów w Kołbaczu⁵³, z zamku krzyżackiego w Człuchowie⁵⁴ oraz z zamku w Grodnie na Dolnym Śląsku⁵⁵. Jednak już kilka lat później Borys Paszkiewicz, omawiając odkrycie bulli na placu Nowy Targ we Wrocławiu, zestawiał łącznie ponad dwadzieścia tego rodzaju przedmiotów. Wskazał przy tym, iż być może wcześniej pieczęcie te nie były prawidłowo rozpoznawane⁵⁶. Wzrost liczby znalezisk wiąże się również z użyciem wykrywaczy metali podczas prac wykopaliskowych oraz z rozwojem współpracy archeologów z grupami poszukiwawczymi. W ten sposób do listy B. Paszkiewicza można dodać kolejne okazy, jak np. bullę znalezioną w otoczeniu kolegiaty NMP w Uniejowie,

47 Bartels 2017.

48 Dąbrowska-Zawadzka, Comte 1995; Sanke 2009.

49 Misiuk 2013, 161; Giergiel *et al.* 2015, 38.

50 Dwie bulle papieża Bonifacego IX znaleziono w grobie królowej Jadwigi w katedrze wawelskiej w 1949 r. (Bochnak 1968). Trzecia, papieża Aleksandra IV (1254–1261), odkryta została w trakcie prac archeologicznych w 1962 r. na wzgórzu wawelskim, por. Wiktor-Kisza 2003.

51 Są to pieczęcie papieża Kaliksta III (1455–1458) i Marcina V (1417–1431), por. Giergiel *et al.* 2015, 38.

52 To pieczęć Grzegorza IX (1227–1241), por. Ceynowa, Trawicka 2006.

53 Kuczyński 1990, 65.

54 Bulla papieża Grzegorza XI (1370–1378), Paszkiewicz 2018, 714.

55 Bulla Benedykta XIII (1394–1417), Orlicki 2021.

56 Paszkiewicz 2018, 713–715.

pow. poddębicki⁵⁷, zabytek z Budzistowa koło Kołobrzegu⁵⁸, dwie bulle (jedna cała oraz połowa drugiej) z Kamienia Pomorskiego⁵⁹ czy trzy, niestety bliżej niezlokalizowane, okazy pochodzące z ziemi lubuskiej⁶⁰. Połowę bulli znaleziono także podczas badań pola bitwy stoczonej w 1759 r. pod Kunowicami (Kunersdorf)⁶¹.

Bulle Jana XXIII dla Królestwa Polskiego

Z okresu pontyfikatu Jana XXIII znanych jest kilkanaście bulli papieskich adresowanych do polskich odbiorców. Na wysłaną późnym latem 1410 r. suplikę do Jana XXIII o zezwolenie na zachowanie w polskich kościołach zabranych z Prus w 1410 r. precjozów kościelnych, papież odpowiedział pozytywnie⁶². Odbiorcą większości bulli był Władysław Jagiełło, spośród nich pierwsze, jak np. z 21 i 28 lipca 1410 oraz 28 września 1411 r., potwierdzające wszystkie dotychczasowe przywileje i statuty Uniwersytetu Krakowskiego, były skierowane bezpośrednio do króla⁶³. Z kolei w liście z 22 września 1411 r. papież pisał do króla, aby nie domagał się od zakonu natychmiastowej spłaty jego długów w wysokości 100 tys. kop groszy praskich⁶⁴. Były też bardziej osobiste prośby, jak chociażby ta zawarta w liście z 4 maja 1412 r. z Rzymu, aby król wsparł papieża w jego walce z kondotierem Sforzą i przekonał do tego Zygmunta Luksemburczyka⁶⁵. Z 1412 r. znane są trzy bulle: z 16 maja, w której na prośbę króla papież zlecił opatowi z Paradyża podjęcie sprawy uposażenia opactwa w Wieleniu⁶⁶; z 26 sierpnia skierowana do biskupa elekta halickiego Jana Rzeszowskiego ze zgodą na zatrzymanie jego dotychczasowych beneficjów⁶⁷.

57 Charuba 2020, 5; Szymczak 2021, 46–47, bulla Aleksandra IV (1254–1261).

58 <https://miastokolobrzeg.pl/historia/30152-bulla-papieza-bonifacego-a-historia-budzistowa.html>, dostęp on-line 13.03.2024. Była to bulla Bonifacego IX (1389–1404).

59 <https://gs24.pl/w-kamieniu-pomorskim-odnalezli-papieska-bulle-to-bezcenny-zabytek-archeologiczny-ze-sredniowiecza-zdjecia/ar/c1-17312943>, dostęp on-line 13.03.2024. Były to bulle Benedykta XIII (1334–1342) oraz któregoś z papieży o imieniu Innocenty.

60 <https://zielonagora.naszemiasto.pl/sensacja-w-lubuskiem-znaleziono-trzy-papieskie/ar/c7-7261839>, dostęp on-line 29.07.2022. Niestety o znaleziskach tych brak bliższych informacji. Były to bulle: Mikołaja III (1277–1280), Urbana V (1362–1370) oraz Bonifacego IX (1389–1404).

61 Wrzosek 2017, 88, ryc. 9, była to kolejna bulla Bonifacego IX.

62 Józwiak *et al.* 2010, 562–563.

63 *Codex diplomaticus* 1870, nr 46–48, s. 84–93; por. Drabina 2003, 133, 142.

64 *Codex diplomaticus Lithuaniae* 1845, nr 9, s. 146–148; por. Drabina 2003, 132.

65 *Codex epistolaris* 1891, nr 50; por. Drabina 2003, 132.

66 *Bullarium Poloniae* 1988, nr 1370; por. Drabina 2003, 142.

67 *Bullarium Poloniae* 1988, nr 1396; por. Drabina 2003, 142.

oraz z 28 sierpnia o podniesieniu na prośbę króla biskupstwa lwowskiego do godności metropolii⁶⁸. Z 1414 r. znamy również trzy bulle, wszystkie z datacją styczniową. Ta z 5 stycznia z Mantui stanowi, iż na prośbę króla do wyższych godności Kościoła gnieźnieńskiego może być przypuszczona tylko szlachta i osoby ze stopniami uniwersyteckimi⁶⁹, co w bulli z 15 stycznia papież przekazał również kapitule katedralnej krakowskiej⁷⁰. Wreszcie bullą z 15 stycznia z Mantui polecił biskupowi krakowskiemu Wojciechowi Jastrzębcowi połączyć konwenty norbertanek z Buska, Imbramowic, Krzyżanowic i Zwierzyńca w dwa klasztory, w celu ściślejszego przestrzegania w nich reguły zakonnej⁷¹. Z ostatnich pięciu miesięcy pontyfikatu Jana XXIII pochodzi jego jeszcze dość liczna i ważna korespondencja, prowadzona z Konstancji do marca 1415 r. Na prośbę Jagiełły i Witolda mocą bulli z 17 stycznia papież zniósł wszystkie przywileje zakonu krzyżackiego, które dotyczyły podległych im ziem. Natomiast 26 lutego ustanowił króla wikariuszem generalnym *in spiritualibus* w Nowogrodzie i Pskowie oraz na przyległych do nich ziemiach. Wreszcie 15 marca zezwolił na pobór połowy rocznych dochodów kościelnych na cele walki z niewiernymi Tatarami⁷².

Wiadomo wszakże, że wszystkie zaprezentowane wyżej bulle papieskie Jana XXIII mają zachowaną pieczęć⁷³ i w związku z tym żadnej z nich nie można łączyć z omawianą bullą z Mierzyna. Dlaczego zatem znalazła się ona właśnie tam!? W okresie pontyfikatu Jana XXIII w kurii papieskiej przebywali: Adam z Będkowa, Piotr Bolesćic, Paweł Włodkowic, Piotr z Kobylina i Paweł z Czechowa⁷⁴, jednak – jak widać – żadna z tych osób nie pochodziła z najbliższych okolic Mierzyna. Znanych jest także 17 wysłanników Jana XXIII do Polski, w tym 11 nuncjuszy⁷⁵. Ożywiona działalność papieża w sprawie konfliktu polsko-litewsko-krzyżackiego i w wielu innych dziedzinach – zwłaszcza kościelnych – może znacznie rozszerzać listę bulli Jana XXIII⁷⁶ i w przyszłości przyczynić się do rozwiązania zagadki z Mierzyna.

68 *Vetera* 1861, nr 8; por. Drabina 2003, 142.

69 *Codex epistolaris* 1891, nr 55; por. Drabina 2003, 142.

70 *Statuta* 1875, 169–170; por. Drabina 2003, 142.

71 *Zbiór* 1965, nr 205; por. Drabina 2003, 142.

72 *Codex epistolaris* 1891, nr 57–59; Drabina 2003, 132.

73 *Codex epistolaris* 1891, nr 50, 55, 57–59.

74 Drabina 1993, 47–48; Drabina 2003, 165–166; Józwiak *et al.* 2010, 197, 566.

75 Drabina 2003, 142, 151.

76 Drabina 2003, 48–69.



Ryc. 10. Bulla przy dokumencie ogłaszającym w 1415 r. króla Władysława Jagiełłę generalnym wikariuszem dla Wielkiego Nowogrodu i Pskowa. Źródło: Fałkowski et al. (red.) 2006, nr kat. 14.

Podsumowanie

Okoliczności, które spowodowały, że bulla Jana XXIII znalazła się w bliskim sąsiedztwie siedziby rycerskiej w Mierzynie, pozostają tajemnicą. Główną przeszkodą w rozwikłaniu tej zagadki jest zły stan zachowania źródeł pisanych dotyczących rodu Nagodźców z XIV i XV stulecia. Jednakże, bez względu na to, kto był adresatem listu papieskiego, pozostaje jasne, że jest to przedmiot świadczący o miejscu Mierzyna w ponadregionalnej sieci kontaktów, łączących ziemie polskie z ośrodkami europejskiej władzy kościelnej. Jak dotychczas rozpoznano archeologicznie jedynie niewielki ułamek dziejów tutejszej średniowiecznej siedziby rycerskiej. Na obecnym etapie wyniki badań archeologicznych są obiecujące, a dalsze prace mogłyby wypełnić w jakimś stopniu lukę informacyjną powstałą na skutek zniszczenia części zbiorów Archiwum Akt Dawnych w Warszawie w 1944 r.

Bibliografia

Źródła

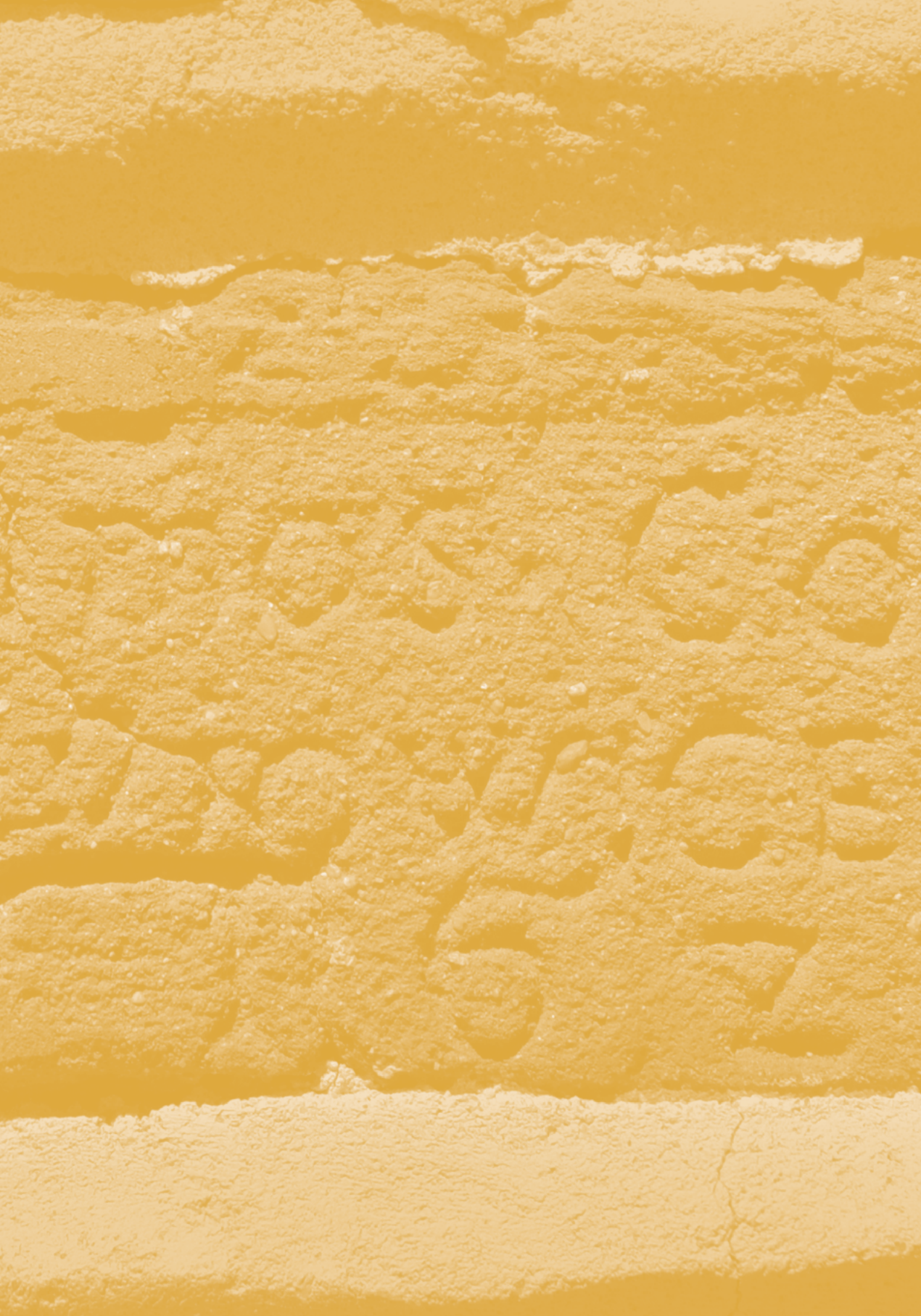
- Bullarium Poloniae* 1988 – *Bullarium Poloniae*, t. III, red. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae, Lublin 1988.
- Codex diplomaticus* 1870 – *Codex diplomaticus universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, t. I, red. F.K. Skobel, Kraków 1870.
- Codex diplomaticus Lithuaniae* 1845 – *Codex diplomaticus Lithuaniae (1253–1433)*, red. E. Raczynski, Bratislaviae 1845.
- Codex epistolaris* 1891 – *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. II, red. A. Lewicki, Kraków 1891.
- Corpus* 1993 – *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. VI, *Województwo piotrkowski*, red. J. Szymczak, Łódź, Piotrków Trybunalski 1993.
- Diplomata* 1865 – *Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, red. F. Piekosiński, Kraków 1865.
- Katalog* 1953 – *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. II.7, *Województwo Łódzkie, Powiat Piotrkowski*, red. J.Z. Łoziński, Warszawa 1953.
- KDW 1908 – *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. V, red. F. Piekosiński, Poznań 1908.
- Kodeks dyplomatyczny katedry* 1883 – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. II, red. F. Piekosiński, Kraków 1883.
- Liber Beneficiorum* 1881 – *Joannis de Lasco Liber Beneficiorum Archidioecesis Gnesnensis*, t. II, Gniezno 1881.
- Repertorium Germanicum* 1935 – *Repertorium Germanicum*, t. III, red. U. von Kühne, Berlin 1935.
- Statuta* 1875 – *Statuta summaria Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis a. MCCCXXVIII–MCCCCLXXVIII*, W: *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. IV, Kraków 1875.
- Urzędnicy* 1985 – *Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1985.
- Vetera* 1861 – *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimorum historiam illustrantia*, red. A. Theiner, t. II, Romae 1861.
- Zbiór* 1965 – *Zbiór dokumentów Katedry i Diecezji Krakowskiej*, t. I, 1063–1415, red. S. Kuraś, Lublin 1965.

Literatura

- Albert P.P. 1898. *Wo wurde Papst Johann XXIII. nach seiner Absetzung gefangen gehalten?*. „Zeitschrift für katholische Theologie” 22, 402–403.
- Aubin G. 1988. *Evron. Abbatiale. Gallia*. „Prehistoire et histoire” 1987/1988(2), 160–162.
- Augustyniak J. 2014. *Średniowieczne przeprawy przez Pilicę i ich obrona*. Łódź.
- Baranowska M. 2018. *Szkice z dziejów Mierzyna*. Tomaszów Mazowiecki.
- Bartels M.H. 2017. *Papal Bullae; a message from above? Interpretations of the papal lead seal (11th–16th c.) in archaeological contexts in and around the Netherlands*. W: C. Rinne, J. Reinhard, E.R. Heege, S. Teuber (red.), *Vom Bodenfund zum Buch. Archäologie durch die Zeiten: Festschrift für Andreas Heege*. Bonn, 315–334.
- Bochnak A. 1968. *Groby królowej Jadwigi i królewicza Kazimierza Jagiellończyka w Katedrze Wawelskiej*. „Studia do Dziejów Wawelu” 3, 149–172.
- Brandmüller W. 1991. *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Bd. I, *Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne*. Paderborn.

- Ceynowa B., Trawicka E. 2006. *Ołowiana bulla papieża Grzegorza IX w gdańskich badaniach archeologicznych*. „Pomorania Antiqua” 21, 387–393.
- Charuba M. 2020. *Średniowieczne zabytki odkryte przy uniejowskiej kolegiacie*. „W Uniejowie” 81, 5.
- Christie N., Naylor J., Vitali T., Gleeson P., Carragáin T.Ó. 2017. *Medieval Britain and Ireland in 2016*. „Medieval Archaeology” 61(2), 400–420.
- Dąbrowska-Zawadzka E., Comte F. 1995. *Un rite funéraire peu connu: le dépôt de bulles pontificales dans les tombes ecclésiastiques (XIVe–XVe siècle)*. „Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France” 1993, 209–223.
- Downes A. 2009. *SWYOR-F52016: A Medieval Bulla*. Available online: <https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/263341>
- Drabina J. 1993. *Kontakty papieństwa z Polską 1378–1417 w latach wielkiej schizmy zachodniej*. Kraków.
- Drabina J. 2003. *Papieństwo-Polska w latach 1384–1434*. Kraków.
- Falkowski W., Dopierała K., Pleskaczyńska-Chylińska, Wajs W. (red.). 2006. *Polska i Stolica Apostolska X–XXI wiek*. Warszawa.
- Giergiel T., Florek M., Wróbel D. 2015. *Bulla antypapieża Jana XXIII odkryta w Brzeziu koło Opatowa*. „Roczniki Humanistyczne” 63(2), 25–47.
- Gieysztor A. 1963. *Owies w daninach łowieckich w Polsce średniowiecznej*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 11(2), 213–234.
- Jakimowicz R. 1929. *Sprawozdania z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Warszawskiego za lata 1924–1926*. „Wiadomości Archeologiczne” 10, 271–280.
- Jóźwiak S., Kwiatkowski K., Szweđa A., Szybowski S. 2010. *Wojna Polski i Litwy z Zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*. Malbork.
- Kajzer L. 2004. *Zamki i dwory obronne w Polsce Centralnej*. Warszawa.
- Kamińska J. 1953. *Grody wczesnośredniowiecznej ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*. Acta Archaeologica Universitatis Lodzensis 2. Łódź.
- Kuczyński S.K. 1990. *Znalezisko bulli soborowej*. „Wiadomości Numizmatyczne” 34(1–2), 65.
- Laplace de H. 1846. *Saint-Bertin ou compte-rendu du fouilles faites sur le sol de cette ancienne eglise abbatiale*. „Memoires de la Societe des antiquaires de la Morinie” 7, 1–283.
- Misiuk Z. 2013. *Bulla papieska z Kunowic, pow. słubicki. Przyczynek do interpretacji znalezisk*. „Archeologia Środkowego Nadodrza” 10, 155–165.
- Nowak T., Szymczak J. 1993. *Obiekty obronne w Sieradzkim i Wieluńskim w świetle źródeł pisanych (do końca XVI w.)*. W: T. Horbach, L. Kajzer (red.), *Między Północą a Południem. Sieradzkie i Wieluńskie w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych. Materiały z sesji naukowej w Kościernie koło Sieradza (4–6 grudnia 1991 r.)*. Sieradz, 81–95.
- Orlicki Ł. 2021. *Papal Bull of Benedict XIII (1394–1417) from Grodno Castle*. „Architectus” 4(68), 83–90.
- Paszkiewicz B. 2018. *Bulla papieża Benedykta XI*. W: J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu. Studium strefy placu Nowy Targ we Wrocławiu*, t. II. Wratislavia Antiqua 23(2). Wrocław, 713–718.
- Prignano M. 2019. *Giovanni XXIII. L'antipapa che salvò la chiesa*. Brescia, Morcelliana.
- Samsonowicz H. 1973. *Przemiany osi drożnych w Polsce późnego średniowiecza*. „Przegląd Historyczny” 64(4), 697–716.
- Sanke M. 2009. *Die Beigabe papstlicher Bleisiegel in das Grab. Deutungsebenen eines Bestattungsbrauchs des 14. und 15. Jahrhunderts*. „Historia archaeologica – RGA-E” 70, 581–607.

- Sikora J., Kittel P., Wroniecki P. 2017. 4-7. Rozprza. W: A. Andrzejewski, J. Sikora (red.), *Grodziska wczesnośredniowieczne Polski Centralnej. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013–2016*. Łódź, 159–192.
- Skóra K., Strzyż P., Szymczak J. 2022. *Bull of Antipope John XXIII found in Mierzyn, Central Poland*. „Fasciculi Archaeologiae Historicae” 35, 131–145.
- Standley E.R. 2016. *Spinning Yarns: The Archaeological Evidence for Hand Spinning and its Social Implications, c ad 1200–1500*. „Medieval Archaeology” 60(2) 266–299.
- Szukała M. 1997. *Grodziska województwa piotrowskiego. Przewodnik*. Piotrków Trybunalski.
- Szymański J. 2001. *Nauki pomocnicze historii*, wyd. 5. Warszawa.
- Szymczak J. 2021. *Region spycimierski we wczesnym średniowieczu*. W: J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. I, *Do 1918 roku*. Łódź, Uniejów, 37–51.
- Szymczakowa A. 1998. *Szlachta sieradzka w XV wieku. 'Magnifici i generosi'*. Łódź.
- Szyska J. 2007a. *Gród w Rozprzy i najdawniejsza struktura opola rozpierskiego*. „Roczniki Historyczne” 73, 57–81.
- Szyska J. 2007b. *Osadnictwo opola rozpierskiego do połowy XIII wieku*. W: S.K. Kuczyński (red.), *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów 11*. Warszawa, 21–57.
- Verspay J. 2013. *Brabantse akkers, gezegende grond, archeologische begeleiding van de munitiesanering en onderzoek naar het gebruik en de beleving van de Oerlese akkers*. Gemeente Veldhoven. Diachron Publicatie 52. Amsterdam.
- Wiktor-Kisza B. 2003. *Bulla papieża Aleksandra IV znaleziona na Wawelu*. W: Z. Woźniak, J. Gancarski (red.), *Polonia Minor Medii Aevii. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków, Krosno, 455–466.
- Wójcik W. 1976. *Bulla*. W: *Encyklopedia katolicka*, t. I. Lublin.
- Wrzosek J. 2017. *Historyczne pole bitwy jako stanowisko archeologiczne. Wybrane problemy*. „Ochrona zabytków” 2017(2), 79–98.
- Zajączkowski S., Zajączkowski S.M. 1966. *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej, do 1400 roku*, t. I (Abramowice–Mzurki). Łódź.



Afiliacje

Maria Baranowska

badaczka niezależna

<https://orcid.org/0000-0002-2158-520X>

Piotr Kittel

Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Katedra Geologii i Geomorfologii

<https://orcid.org/0000-0001-6987-7968>

Tomasz Kurasiński

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8158-1104>

Sebastian Latocha

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0003-4226-9131>

Ireneusz Marchelak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Błażej Muzolf

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Iwona Nowak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Alicja Piotrowska

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0001-7619-1585>

Magdalena Piotrowska

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8774-2052>

Wojciech Siciński

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-2688-9253>

Jerzy Sikora

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0003-4494-2983>

Kalina Skóra

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-3197-6060>

Beata Sobko

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0002-1190-493X>

Waldemar Stasiak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Piotr Strzyż

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0001-6846-159X>

Alicja Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0001-7238-3993>

Jan Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0003-0705-4450>

Monika Troszczyńska-Antosik

Muzeum Sztuki w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0006-5980-5622>

Jacek Ziętek

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Tryb.
<https://orcid.org/0000-0002-7112-4436>